

Розділ I ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Гордієнко М. Г.

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ ЯК СПОСІБ ІСНУВАННЯ СОЦІУМУ

A political conflict as factor of public dynamics, active self-determination of political subjects, search of alternative models of development of the state is examined. Society which avoids conflicts as a rule, tests failures in realization of necessary changes. The purpose of the article is research of conflict as sources of mobility of social relations and motive force of public transformations. Resolution of social conflicts through the rationally realized conflict takes off tension, renews political space, makes a compromise policy, extends space of freedom, fastens democratic values.

Суспільство ніколи не було однорідним політичним простором. У ньому співіснують різні прошарки людей, що диференціюються за природними ознаками (статтю, віком, темпераментом, рівнем інтелекту), доступом до влади, соціальним статусом, політичною свідомістю, громадськими інтересами, що створює умови для конфлікту. Там, де спостерігається надмірне втручання держави у суспільне життя чи наявна фанатична боротьба за владу, має місце політичний конфлікт. Як зауважує Д. Фельдман, «Конфлікти притаманні всім сферам суспільних відносин, і хоча майже кожний з них може мати політичне значення, але тільки конфлікти з приводу влади, з-за відносин панування і підкорення є політичними»¹. Конфлікт у політичній науці трактується як «зіткнення, протиборство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їхньому прагненні реалізувати свої інтереси й цілі, пов'язані насамперед з боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами розвитку суспільства»². Сприяючи вирішенню політичних конфліктів, влада доводить свою ефективність і суспільну доцільність.

Власне, сама політика починається там, де на основі розходження інтересів виникають конфлікти, які вона повинна вирішувати. Не викликає сумнівів, що конфлікт, спочатку вмонтований

в соціальні процеси, і є способом існування будь-якого суспільства. Виходячи з цього, ми розглядаємо **політичний конфлікт як фактор суспільної динаміки** і активного самовизначення політичних суб'єктів. **Метою** нашого дослідження є **вивчення конфлікту як джерела мобільності соціальних відносин і рушійної сили суспільних змін**, що знімає напругу і оздоровлює політичний простір. Вирішення соціальних суперечностей через раціонально усвідомлений конфлікт зміцнює демократичні засади суспільства.

Пошукам причин існування конфліктів та їхньому філософському осмисленню приділяли увагу ще мислителі стародавнього світу. Вони розглядали конфлікти в абстрактному вимірі з позицій агресивності, ворожнечі, ненависті, притаманних тодішньому суспільству, що зводилося до протистояння двох субстанцій — добра і зла. Особливістю конфліктологічних ідей у добу Середньовіччя була їхня релігійно-теологічна спрямованість. У новітні часи дослідження конфліктів відбувається на засадах логіко-раціональної методології. Головною причиною виникнення конфлікту визнавалася соціальна нерівність. Класик політичної думки **Н. Макіавеллі розуміє конфлікт як універсальний і перманентний стан суспільства, що детермінується ганебною природою самої людини, її прагненням до необмеженого збагачення. Він обґрунтовує необхідність існування держави як інституту легітимного насилля для приборкання егоїстичної природи людини. Мислитель переконаний, що «немає міста, де не утвердилися б два начала: панство бажає підкорювати і гнобити народ, народ не бажає знаходитися в підпорядкуванні і гнобленні; зіткнення ж цих начал вирішується трояко: або єдиновладдям, або безпочатковістю, або свободою»³. Щоб обмежити негативні прояви конфлікту, правитель повинен вміти впливати на підданих. Згідно з ученням Н. Макіавеллі, для досягнення мети — інтеграції суспільства і забезпечення соціальної стабільності — володар може використовувати будь-які засоби, не зважаючи на загальноприйняті норми моралі.**

Наукове вивчення конфлікту як соціально-політичного явища активізується у зв'язку з накопиченням великого обсягу теоретичної інформації про конфлікти і насиченістю емпіричним досвідом — масштабними політичними потрясіннями (світові війни, економічні кризи, соціальні революції). Згідно з марксистською теорією, конфлікт спричиняє дефіцит власності і влади. Суперечність між продуктивними силами і виробничими відносинами в економіці трансформуються в класову боротьбу. **Конфлікт між класами веде**

до зміни суспільно-економічних формацій революційним шляхом, коли до влади приходять раніше пригноблений клас, встановлюючи диктатуру пролетаріату. Політична влада у марксистському розумінні — це «організоване насилля одного класу для придушення іншого. Якщо пролетаріат в боротьбі проти буржуазії... силою скасовує старі виробничі відносини, то разом з цими виробничими відносинами він знищує умови існування класової протилежності, знищує класи взагалі...»⁴. Отже, згідно з науковими постулатами К. Маркса і Ф. Енгельса, в ході гострого соціально-політичного конфлікту, яким є революція, знищується приватна власність та експлуататорські класи й утверджується справедливий комуністичний лад.

Тотальне поширення технологій та інформації локалізує класові конфлікти. Безкласові суперечності менше поляризують суспільство і сприяють утвердженню здорової конкуренції. **Найсерйозніший конфлікт сучасності, за Р. Дарендорфом, — конфлікт між тими, хто належить до суспільства добробуту, і тими, хто до нього не належить:** емігранти, національні меншини, маргінальні верстви тощо. Вчений наголошує на тому, що «тероризм є постмодерною формою ведення війни». Щоб запобігти цьому, «треба обов'язково встановлювати певні правила, яких всі мають дотримуватися... Зрештою, це стосується як ситуації міжнародної, так і кожної країни; і тут ідеться передусім про правову державу»⁵. Конфлікти, за Р. Дарендорфом, — джерело інноваційних і соціальних змін. Вони не дозволяють суспільству застоюватися, постійно створюючи напругу. Придушення чи «скасування» конфлікту веде до його загострення. Конфлікт піддається контролю за умови його інституціоналізації та легалізації в межах існуючого правового поля держави.

Досить влучне визначення політичного конфлікту дає А. Глухова. В її розумінні «Політичний конфлікт — це теоретична і практична боротьба суб'єктів політики: довірених осіб великих соціальних груп, мобілізованих за допомогою номінації за владу з метою модифікувати, трансформувати або зберегти соціальний порядок. Умовою реалізації цієї мети є володіння об'єктивованим капіталом (фінанси, право, репресивний апарат і т. п.)»⁶. У такому вимірі політичний конфлікт пов'язується не з насиллям, а розглядається як **засіб модернізації суспільства**, що передбачає мобілізацію людей на засадах спільних інтересів.

Політичні інтереси є базою для цілеспрямованої діяльності людей, формування їхніх громадянських поглядів, суспільних

настроїв, ідеологічних позицій. Слід погодитися з Г. Козиревим у тому, що «саме поняттям «інтерес» можна в узагальненому вигляді висловити всю різноманітність потреб, цілей, цінностей і позицій протиборчих сторін в політичному конфлікті. Іншого такого узагальнюючого поняття в політиці (та й у суспільному житті) не існує, і саме поняття «політика» визначається через поняття «інтерес»⁷. Політичні інтереси об'єднують людей, що мають спільні цінності, потреби, погляди, цілі, і роз'єднують тих, хто має несумісні інтереси.

Розходження інтересів часто виникає на ґрунті того, що одна сторона зазнає невдачі в досягненні своїх домагань. Це стосується новітньої історії України, яка пронизана гіпертрофованою конфліктністю. Такий досвід іменується **відносною депривацією**, внаслідок якої накопичується негативна енергія, що посилює вірогідність суперництва. Брак національної свідомості, низький рівень політичної культури, надмірні амбіції лідерів та їхні **патологічні інстинкти до влади як засобу особистого збагачення моделюють конфлікти деструктивного характеру**, загрожують деконструкції політичної системи і знищення національної держави. Це яскраво проявляється в українському політичному полі, що уособлює, говорячи словами П. Бурд'є, «місце конкурентної боротьби за владу, яка здійснюється... за монополію на право говорити і діяти від імені якоїсь частини або всієї сукупності непосвячених»⁸. В Україні домінують бюрократично-кланові та родинно-кумівські відносини, де активно лобіюються свої бізнес-структури, які далекі від національних інтересів. Останні народжуються внаслідок взаємодії і конфлікту політичного інтересу держави (еліти) та інтересів громадянського суспільства.

Якщо люди невдоволені умовами свого життя, які створюються хибною політикою існуючої влади, вони повинні піти на усвідомлений конфлікт з діючим режимом, інакше їм досить складно змінити ситуацію на краще. **Зразком такого усвідомленого конфлікту була помаранчева революція**, яка, на думку А. Гальчинського, виступила проти номенклатурно-бюрократичного капіталізму. Важливими є зауваження вченого про те, що «Суспільні суперечності — це не загроза демократії. Це скоріше інструменти демократії. Загрозу можуть спричинити лише такі конфлікти й суперечності, за яких сторони, абсолютизуючи свою позицію, виявлять неспроможність до компромісу... Маємо обов'язково піднятися саме до такого розуміння демократичного процесу, за якого поєднан-

ня консенсусу з конфліктом є органічним і навіть необхідним»⁹. Помаранчева революція показала цивілізований спосіб вирішення політичного конфлікту. Її наслідком було **не знищення того, хто програв, а надання йому шансів повернутися у владу**.

Об'єктивно кажучи, сьогодні збільшується кількість учасників політичного конфлікту, інтернаціоналізуються його суб'єкти, що ускладнює розуміння реальних інтересів конфліктуючих сторін. Спостерігаючи суспільство ще за умов індустріальної епохи, Д. Белл вперше передбачив, що **конфлікти майбутнього базуватимуться** не стільки на суперечностях матеріальних інтересів полярних суспільних класів, скільки **на неадекватності етосів окремих соціальних груп**, етосів професіоналізму, етосів традиційного раціоналізму і явищі, що йде йому на заміну — експресивізму. За словами Д. Белла, «традиційні соціальні конфлікти просто змістилися з однієї сфери в іншу, що боротьба традиційних класів в сфері економіки, де люди добивалися порівняних переваг у статусі, привілеях і впливі, в теперішній час перемістилася в сферу політики... Саме цей процес відбувався в останні роки, і він буде тривати в майбутньому»¹⁰. У наш час відчутна «економізація» політичних конфліктів. Новий світоустрій складається не внаслідок стрімкої військової окупації державою-гегемоном слабших країн, а шляхом **повзучих геополітичних конфліктів, «диктату енергоносіїв»**, які поступово **витісняють національно-державну модель**. За допомоги активних перманентно-локальних конфліктів формується нова конфігурація глобалізованого світу.

Наразі відходять в минуле «класичні» конфлікти між державами і набувають активності внутрішньодержавні суперечності, що спровоковані радикальним націоналізмом, сепаратизмом, релігійним фундаменталізмом та посиленням глобальної нерівності. Сучасні політичні конфлікти мають затяжний характер і часто пов'язані з парадоксом асиметрії. **Суть теорії асиметричного конфлікту** — неспроможність сильного противника здобути перемогу над слабшим. Показовим прикладом таких конфліктів є сучасний тероризм як втілення боротьби «слабких» проти «сильних», війна у В'єтнамі, яку вели США в 1961–1973 рр., іракський або чеченський конфлікти. У цьому контексті слід розглядати і недавній військовий конфлікт на території Південної Осетії, Абхазії, Грузії та Росії. Очевидною мотивацією конфлікту на Кавказі є прагнення Росії відновити контроль на пострадянському просторі, продемонструвати свої наміри до світового лідерства.

Більшість аналітиків справедливо застерігають, що **конфліктна ситуація в Грузії — це прямий виклик для слабкої політичної системи України**. Внутрішні катаклізми — протистояння гілок влади, конфлікти політичних еліт, перманентні вибори — роблять нашу державу **привабливим об'єктом зовнішніх зазіхань**. Як відзначає український політолог В. Лупацій, «Військовий конфлікт на Кавказі — це велика геополітична гра світових акторів — таких, як США, Росія, Європейський Союз. У цьому випадку Україна не виявила власної зовнішньополітичної креативності й не змогла максимально реалізувати свій потенціал... Загалом, конфліктна ситуація в Грузії — це для України останній дзвінок»¹¹. Серед вітчизняних науковців слід відзначити позицію директора Інституту філософії М. Поповича. Вчений перекоаний: «зараз ситуація гранично проста — має місце війна, організована Росією на законній території Грузії. Від цього ніхто не може піти. Тим більше не може піти Україна, бо сценарії подібного роду можливі й на українській території... І ніякого мандата на встановлення миру шляхом війни Росія не має й мати не може. Фактично, Росія продовжує Кавказьку війну»¹².

Оцінки конфлікту на Кавказі міжнародними експертами зводяться до засудження неадекватно жорсткої політики Москви, що **вибудовує свою неоімперську модель шляхом анексії чужих територій**. На думку одного із патріархів політології З. Бжезинського, «Путін і його підручні в Кремлі не хочуть приймати реалії пострадянського світу... З точки зору путінського режиму, незалежні демократичні країни є не просто історичною аномалією, а реальною політичною загрозою. Наступною «гарячою точкою» цілком може стати Україна. Для Заходу й особливо для США конфлікт між Росією та Грузією є як моральним, так і геостратегічним викликом... Захід повинен дати свою відповідь — акуратно, але морально й стратегічно зосереджено... в наш постімперський час ніякий затятий націоналізм Росії не збудує їй нову імперію. Скільки б вона не старалася»¹³. Узагальнюючи оцінку цього конфлікту треба сказати: 8 серпня 2008 року є певною **точкою біфуркації, де фіксується невідповідність ціннісних координат Заходу і Росії**. Підкорення суверенних територій Кавказу Росією є **незаконним актом агресії**, грубим порушенням положення Хартії ООН і базових принципів співпраці і безпеки в Європі. Отже, гострі політичні конфлікти мають руйнівну енергію, що веде до їхньої ескалації. Саме ескалація надає конфліктам поганої репутації.

Здобуваючи геополітичні бонуси у новій Кавказькій війні, Росія відчутно розхитує свою національно-культурну ідентичність, люмпенізує людські ресурси, що поглиблює її духовний занепад та політичний хаос. **Наразі Росія комплектує свою ідентичність шляхом експансії шовінізму, насилля, військової агресії.** Ці тенденції новітньої російської державності з'ясовує О. Пахльовська, яка стверджує: «І сьогодні, як і століття тому, для врятування свого імперського виміру Росія обирає перманентно конфліктогенну стратегію. Страждають від цього сусідні з нею народи. Але й сама Росія вперто деформує свою культурну модель, змушуючи її обертатися в межах архаїчної парадигми. Ця деформація закоорієнена в специфіці историко-культурного розвитку Росії як імперії. У своїй «політичній булімії», кажучи словами Нормана Дейвіса, Росія заковтувала народи, не даючи їм суб'єктивної культурної перспективи у своєму уніфікаційному самодержавному, бюрократичному, поліційному континуумі. Спершу Росія деконструювала і розмивала ідентичності цих народів. А потім ці народи розмивали і деконструювали ідентичність самої Росії»¹⁴. Ставка Росії на неоімперську політику архаїзує її культурну ідентичність, віддаляє від європейських цінностей, поглиблює конфронтаційні процеси.

У сучасному світі, де існує вдосталь зброї масового знищення, війна як спосіб вирішення політичних конфліктів апіорі неприйнятна. Нове термоядерне протистояння загрожує знищенню всього людства. **Війна у наш час — це не продовження політики іншими засобами, а самознищення цивілізації.** Тому мають рацію Р. Фішер і У. Юрі, коли стверджують: «у наш час дедалі частіше доводиться вдаватися до переговорів: адже конфлікт є, образно кажучи, індустрією, що розвивається. Кожна людина хоче брати участь у прийнятті рішення, яке його зачіпає; дедалі менше людей погоджуються із нав'язаними кимсь рішеннями. Люди з різними інтересами використовують переговори з метою владнати свої розбіжності»¹⁵. За допомогою переговорів досягається поступовий консенсус, врегулювання конфлікту без відчутних втрат для обох сторін.

На теренах сучасного українського соціуму відбуваються радикальні зміни соціально-економічної, політичної й духовної системи, що демонтують усталені структури та установи. Ці процеси за своєю сутністю глибоко конфліктні. Основні джерела виникнення конфліктів у сучасній Україні можна розділити на три види.

Перший — це суперечності, що породжені соціально-економічним становищем народу. **Конфлікт проявляється в дихотомії**

багатства та бідності, процвітання небагатих і злиденності більшості.

Другий, пов'язаний з політичним протистоянням окремих суб'єктів, що виборюють владу та управлінські повноваження. **Цинічні та brutальні конфлікти за владу ведуть до відчуження та несприйняття її більшістю громадян, що суттєво послаблює легітимність державних інститутів.**

Третій — зовнішні виклики. Україна розміщена у важливому геополітичному просторі, контролювати який прагнуть впливові держави. Усвідомлюючи це, Президент України В. Ющенко заявляє: «Україна засуджує будь-які спроби підірвати нинішній світовий порядок та його демократичні цінності. Ми засуджуємо акти силових втручань й агресії... Україна зробить все, щоб не допустити жодної силової ескалації в нашому регіоні, і зробить все, щоб згуртувати світ у мирному, правовому і справедливому вирішенні загроз «заморожених конфліктів» супроти «права сильного»... альтернативи немає — зовнішні небезпеки і інтереси розвитку країни повинні мобілізувати всі здорові сили України. Мірило — одне: національні інтереси»¹⁶. До цих постулатів треба додати такий імператив: доки в країні триватимуть суперечки і протистояння між різними політичними силами, наша позиція буде слабкою; тільки взаєморозуміння і **діалог влади** можуть вирішити будь-які конфлікти шляхом компромісу і взаємного врахування інтересів.

Формулюючи висновок нашого дослідження, треба зазначити: **політичний конфлікт не тотожний руйнації та агресії**, він стосується колективної безпеки, пошуку компромісів, **цінностей демократії**. За словами Поля Рікера: «Демократія є не політичним режимом без жодних конфліктів, а таким режимом, де конфлікти є відкритими... Усунути конфлікт... є химерною ідеєю. У суспільстві, яке дедалі більш ускладнюється, конфлікти не зменшуються ні за своєю кількістю, ні за своєю складністю... Суттєвим при цьому є те, щоб вони могли бути виражені публічно й щоб існували правила їхнього обговорення»¹⁷. Отже, суспільство, що уникає конфліктів, як правило, зазнає невдач у здійсненні необхідних змін. Якщо в ХХ столітті здійснювався пошук механізмів оптимального врегулювання чи вирішення конфліктів, то сьогодні дедалі частіше говорять про **управління конфліктом** та мобілізацію його учасників для нейтралізації суспільної напруги. Роблячи ставку на конфлікт, сучасна політика використовує новітні технології,

комп'ютерні ресурси, оскільки сьогодні перемагає не той, хто сильний у мілітарному відношенні, а той, хто володіє стратегічним мисленням, інформацією та вміє визначити перспективу.

¹ Фельдман Д. Конфликты в мире политики // Конфликтология: Хрестоматия / Составитель: Н. И. Леонов. — М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. — С. 136.

² Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. — 2-е вид. — К.: Генеза, 2004. — С. 515.

³ Макиавелли Н. Государь. — М.: Планета, 1990. — С. 29.

⁴ Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии. — Политиздат, 1988. — С. 47.

⁵ Дарендорф Р. У пошуках нового устрою: Лекції на тему політики свободи у ХХІ ст. / Пер. з нім. А. Орган. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — С. 71.

⁶ Глухова А. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ). — М.: Эдиториал УРСС, 2000. — С. 24.

⁷ Козырев Г. Политическая конфликтология: учебное пособие. — М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. — С. 155.

⁸ Бурдые П. Социология политики: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. — М.: Socio-Logos, 1993. — С. 205.

⁹ Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. — К.: Либідь, 2005. — С. 127.

¹⁰ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Перевод с английского. Изд. 2-ое. — М.: Academia, 2004. — С. 503.

¹¹ Уроки Грузії Україні // День. — 2008, 15 серпня. — № 145.

¹² Які можливі наслідки несе грузино-російська війна, яка спалахнула минулого тижня в Південній Осетії? Які уроки з цієї війни повинна винести для себе Україна? // День. — 2008, 12 серпня. — № 142.

¹³ Бжезинський З. Не опускайте очей перед росіянами // День. — 2008, 19 серпня. — № 147.

¹⁴ Пахльовська О. Російська «регіональна» — як дірка від швейцарського сиру // День. — 2008, 16 серпня. — № 146.

¹⁵ Фишер Р., Юри У. Путь к согласию, или переговоры без поражения / Пер. с англ. А. Гореловой; Предисл. В. А. Кременюка. — М.: Наука, 1990. — С. 18.

¹⁶ Промова Президента України Віктора Ющенка з нагоди Дня Незалежності України. — <http://www.president.gov.ua/news/11061.html>

¹⁷ Рікер П. Навколо політики. — К.: «Д.Л.» 1995. — С. 175.